

Werk

Titel: Herbarium Amboinense, plurimas conplectens arbores, frutices, herbas, plantas ter...

Jahr: 1743

Kollektion: Zoologica

Werk Id: PPN369546733

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PID=PPN369546733> | LOG_0035

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369546733>

Terms and Conditions

The Goettingen State and University Library provides access to digitized documents strictly for noncommercial educational, research and private purposes and makes no warranty with regard to their use for other purposes. Some of our collections are protected by copyright. Publication and/or broadcast in any form (including electronic) requires prior written permission from the Goettingen State- and University Library.

Each copy of any part of this document must contain there Terms and Conditions. With the usage of the library's online system to access or download a digitized document you accept the Terms and Conditions.

Reproductions of material on the web site may not be made for or donated to other repositories, nor may be further reproduced without written permission from the Goettingen State- and University Library.

For reproduction requests and permissions, please contact us. If citing materials, please give proper attribution of the source.

Contact

Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen
Georg-August-Universität Göttingen
Platz der Göttinger Sieben 1
37073 Göttingen
Germany
Email: gdz@sub.uni-goettingen.de

cum nostra convenit, excepto quod arboris folia rugosa sint instar pellis Lamii piscis, quod in isto horto non notatur; fructus itidem nostræ arboris alio crescunt modo, uti in textu videre est; quam ingentes autem hæc arbores sint, ex hoc relatu Lector percipere potest, princeps enim Colicolanæ Nobilissimo Dno. *Rbeedio* narravit, sese ex unica tali arbore totum fabricasse gentile templum: Silvestris vero circinnata albaque Thekæ species in isto horto memorata mihi ignota est.

Tabula Decima Octava

Ramum exhibet *Jati* floribus fructibusque onustæ.

OBSERVATIO.

In *Valent. Amb. descript. pag. 219.* describitur, ut & in *Hort. Malab. part. IV.* ubi vide notas, & *Bontium lib. 6. cap. 16.* Hanc arborem *Pluknet.* in *Almag. p. 36.* Terebintho Indicæ adsimulat, uti id patet ex ejus *Mantiss. p. 178.*

CAPUT DECIMUM QUARTUM.

Samama.

Hæc cum præcedente *Dawan* altissima est inter Amboinæ arbores silvestres, ejusque truncum vix bini tresve viri complecti possunt, qui rectus est, ac prope radices parum vel non alatus, hæc autem terram mox ac profunde penetrant. Cortex vero est scaber, crassus, ex nigro viridis seu fumeus, externe profunde laciniatus, interne crassis constans fibris, lentus, ac ruber, saporis adstringentis, rami sese late extendunt, in paucos & rectos laterales divisi ramos, quibus etiam folia rara insident, ita ut extensam admodum, sed apertam & tenuem, gerat hæc arbor comam.

Folia post illa *Jati* maxima sunt, quæ in ullis observantur arboribus silvestribus, cumque illis *Jati* maxime conveniunt, ita ut *Samama* spuria ejus species haberi possit, si fructus non contrarium indicaret, in ramorum summo folia hæc locata sunt, ubi quinque quodammodo, mollia, herbacea, & lanuginosa observantur bina sibi opposita, quatuorque simul obliquam efformant crucem, vix autem ultra tria vel quatuor paria in uno observantur ramo, forma flabelli, binos pedes longa, sesqui-spithamam lata, vetusta vero pedem longa, tresque palmas lata sunt, in inferiore parte hæc sensim usque ad ramum angustantur, ita ut nullum gerant pedunculum nisi nervum medium magnum, qui digitum crassus est, costæ vero laterales plerumque parallelæ sunt, superius rubræ, uti & nervus medius, inferius vero viridis coloris, ad ortum vero majorum foliorum bina foliola lateralia excrescunt mollia ac plerumque viridibus ramis adumbrentia, ad ramorum vero summum capitulum excrescit viride pentagonum, quod sensim in folia explicatur.

Cum hæc quoque arbor in marem ac feminam dividatur, ejus discrimen ex colore venarum ac foliis dignoscitur, qui in mare ruber, in femina albus est. Hæc etiam arbor, uti *Jati*, nullos producit fructus floresque nisi adulta sit. Flores ejus huc usque ignoti sunt, diciturque irregularis esse formæ, fructus vero mox ex vesicula excrescere, qui sub arbore decidui inveniuntur: Fructus itaque sine floribus progernant, solitarii semper crasso ac digitum longo petiolo insidentes in ramulorum extremo, qui capitula sunt spherica, primo magnitudine Limonis Nipis, sensim vero excrescunt ad magnitudinem Limonis Itam formata ex meris prismatibus, quæ instar fetorum Echini convoluti internum ambiunt nucleum adeo conjuncta, ut unum constituere videantur corpus. Prisma hæc exteriore sua parte crassissima sunt, interne sensim angustata, suntque mollia, herbacea, ac facile decidua, si digitis fricentur.

Capita

beschryvinge met de onze overeenkomt, behalven dat de bladeren aan 't onze zo ruig zyn als een Harevel, 't welk men in gemelde Hortus niet leeft; ook groeyen de vruchten aan de onze op een andere manier, gelyk in den text te zien is. Anders hoe groote boomen dit worden, kan den Lezer daar uit afnemen, dat een Prins van Colicolan aan den Ed. Heer Hendrik van Reede verbaalt heeft, dat by uit eenen boom een gebeelen Heydenze Tempel gemaakt heeft. De wilde gekrulde en witte zoorte van *Tbeka* in gemelden Hortus aangebaalt, zyn my onbekent.

De achtiende Plaat

Vertoont een Tak van het *Kiatenbout*, met zyn bloemen en vruchten.

AANMERKING.

In de beschryving van *Valent.* op pag. 219. wert ze mede ter loops beschreven, en in het vierde Deel van de *Hortus Malab.* alwaar verders de aanmerkingen ziet, en *Bontius* in 't zesde Boek Kapitt. 16. Deze Boom brengt *Pluknet* tot de Indische Tarpentynboom in zyn *Almag. p. 362.* voorgesteld, zo als zulks blykt uit zyn *Mantiss. op pag. 178.*

XIV. HOOFDSTUK.

Samama-Boom.

Dit is met de voorgaande *Dawan* de hoogste woutboom in Amboina, den zelven in dikte nog overtreffende, vermits zynen stam wel 2. of 3. mannen moeten omvaden, regt over eynd, met geene of weinige vlerken aan de wortel, die regt en diep in de aarde gaan. De scborse is grof, dik, swart-groen, of rookagtig, van buiten diep gescheurt, van binnen grofdraadig, taay, en rood, 't zamentrekkende van smaak, de takken breyden haar verre uit, dog maar in weinige en regte zyde-takken, daar aan ook weinige bladeren staan, zo dat by wel een breede, maar ydele kruyn heeft.

De bladeren zyn na die van *Jati* de grootste, die men aan eenige woutboomen ziet, en hebben met de *Jati* groote gelykenisse, zo dat men de *Samama* voor een bastaartslag daar van houden zoude, zo de vrucht niet anders getuigde, zy staan ook meest aan 't eynde, daar dezelve wat vyfkantig, week, kruidachtig, en wolachtig zyn, 2. en 2. tegens malkanderen, en maaken een schuyns kruis, niet boven 3. a 4. paren aan een tak, in de gedaante van een wayer, 2. voeten lang, anderhalve span breed, aan de oude een voet lang, en drie banden breed, na agteren alenskens toefmallende, tot tegens den tak aan, zo dat men goot andoren steel daar aan ziet, dan de groote middel-zenuwe, die wel een vinger dik is, de dwers ribben lopen met 't parallel, boven rood, gelyk ook de middel-zenuwe, en onder groen, ter zyden by den oorspronk van deze groote staan 2. andere kleendere blaadjes, slap, en gemeenlyk tegens de groene takken aanleggende, en voor aan 't eynde der takken staat een vyfhoekige groene knop of kolve, dewelke zig metter tyt in bladeren opent.

Dewyl deze boom mede in manneken en wyfken verdeelt wordt, zo kan men het onderscheid aan de couleur der aderen in 't blad zien, dewelke in 't manneken rood, en aan 't wyfje wit zyn. Deze boom brengt mede, gelyk de *Jati*, gene vruchten ofte bloemen voort, eer by tot zyne volle grootte gekomen is. De bloemen zyn nog onbekent, en men zegt, datze geen eygentlyke gedaante hebben, maar dat de vruchten straks uit een hoosje ofte blaasje voortkomen, dewelke men onder den boom afgevallen vint. De vruchten dan komen voort zonder bloeizel, altyd een alleen, en op een dikken en vinger langen steel, aan 't uytterste der ryskens, zynde koegel-ronde bollen, eerst in de grootte van een Limoen Nipis, maar metter tyd zo groot als een Limoen Itam, straks in haar begin uit enkele boekige pinnetjes gemaakt, die als borstels van een t'zamen gerolden Egel rondom de binnenste kort staan, zo digt aan malkander, datze een lichaam schynen. Deze pinnetjes zyn aan 't buitenste eyndt dikst, en na binnen toefmallende, week, kruidachtig, en ligt afvallende, als men ze met de vingers vryft.

Op

Capita hæc alia præterea gerunt mollia & exigua filamenta, quæ totum efficiunt globum ruffum, & ad tactum lanuginosum, neutiquam vero pungentem, florumque loco inserviunt, quæ frustra decidunt, qua in re hic fructus convenit cum illo Bancal & Mannelorum: In deciduis fructibus observari nequit, quam in parte petiolo juncti fuerint, nisi macula quædam esset glabra.

Post prismata decidua, verus in conspectum venit fructus, magnitudine minoris Pruni, ruffus vel pullus, qui carne constat fungosa & herbacea instar Socci Capas: Folia decidua rubescunt instar cancri cocti, quod etiam in pluribus observatur silvestribus foliis. Lignum flavescit, ac parum ad ruffum accedit colorem; nec maris vel feminæ multum differt, Sickingia feu vulgari Bayeno ligno quam maxime simile, sed crassioribus constat fibris, mollus est, minusque durable, nec in igne stridet, uti Sickingia lignum.

Anni tempus. In initio pluviosorum mensium hæc arbor sua dimittit folia, atque in Augusto nova regerminat: Fructus ab avibus quibusdam, ac præsertim a vespertilionibus comeduntur, inque hortis feruntur, ubi quam citissime crescunt in altissimas arbores, quæ læte vigent, & ab Amboinensibus prope suas ædes locantur ob folia, quæ ipsis in usu sunt.

Nomen. Latine *Samama*, quo nomine Amboinice quoque vocatur, nullum vero aliud mihi ejus innouit nomen.

Locus. In cunctis crescit Amboinæ insulis, tam in montibus quam in planis locis, sed ubique densas format silvas.

Ufus. Ex ejus ligno afferes potissimum secantur, qui ad vulgares adhibentur ædes, atque a nostris lignariis Baye afferes vocantur, æque ac illi, qui ex Sickingia ligno formantur, a quo vix distingui hoc potest lignum, Samamæ vero multo magis pallide flavescit, pilosius est, ac crassioribus constat fibris illo Sickingia, nec ita bonæ notæ ac durable est. A Sickingia maris vero ligno melius dignosci potest, quum hoc multo magis rubescat, & igni inpositum strideat. Oportet vero lignarios hæc bene novisse ligna, nec Samamæ lignum ad publica splendidaque adhibere ædificia, præsertim talia, quæ multa abluuntur & depurantur aqua, quum tam cito putrefcat, tenuibus vero septis inservire potest, atque in locis ficcis si deponatur, satis durable est, lignarii etiam amant hanc secare arbores in afferes, quum elegantes recti & crassi ex eo formari possint, nec difficile sit sectu vel elaboratu lignum, taliaque semper præferunt, magis ad commodum quam utile adtendentes.

Arboris cortex a quibusdam Tiffadoribus recenti infunditur Saguere potui, sed defectu alius Oebat, qui per ipsum ruber & adstringens est, sed non amarus; idem quoque ad Oebat Papeda adhibetur, si prius in aqua coquatur, qua Papeda præparatur. Trunci cortex cum illa Bintangor Laut, & Metrofideri coquitur in decoctum, quod propinatur contra fluorem album feminarum, quem expellit & deterget, ejusque materia terrestris simul confortat & adstringit: Amboinenses hujus foliis utuntur pro mappis & orbibus præsertim in publicis conviviis, in quibus tota mensa hinc foliis ut & illis Socci strata est, unde & has arbores suis adponunt ædibus, quum adeo commodum præbeant supellectilem.

In Rumphii Appendice hæc adduntur.

Arbor in Hort. Malab. part. 3. Fig. 33. Katoe Tsjaka, Belgice Morgenster vocata, æque ad hanc Samamam, quam ad utrasque Bancalæ species libr. 5. descriptas referri potest. Portugallice Jaqua Falsa vocatur.

Tabula Decima Nona

Ramum exhibet arboris, quæ Samama vocatur.

Ubi Litt. A. ejus fructum majori repræsentat forma.

OBSERVATIO.

Samama a Valent. pag. 221. obiter etiam describitur, & in Tab. sub No. LVI. exhibetur. & Katou Tsjaka H Malab. a Plukn. in Alm pag. 203. vocatur Arbor Indica floribus & fructu in globum adgregatis.

CAPUT

Op haare hoofden dragenze nog andere kleene en weeke draatjes, die den gebeelen appel ros maken, in 't aantasten wolaagtig, dog geenzints stekende en zyn, in plaats van bloeizel, 't welk vergeefs afvalt, waar in deze vrucht overeenkomt met die van Bancal en Mannelen; in de afgevallene kan men niet bemerken, waar den steel gestaan heeft, of 't moest aan een plek zyn, die men altyd kaal ziet.

Na 't afvallen van de pennetjes, bekomt men eerst de rechte vrucht, in de grootte van een kleene pruym, ros, of vaal van couleur, binnen met een voos en kruydaschtig vleesch, als Soccum Capas. De afgevallene bladeren werden rood, als een gekookte kreeft, gelyk vele andere bosch-bladeren doen. Het hout is geelachtig, een weinig na den rossen trekkende, aan 't manneken en wyfken niet veel verschildende, het Sickingia ofte gemeen Bayen-hout zeer gelyk, dog grofdradiger, weeker, en min durabel, in 't vuur niet knerzende gelyk Sickingia-hout.

Sayzoen. In 't begin van de regen-Mousson werpt dezen boom zyn bladeren af, en in Augustus gewint by wederom jong loof. De vruchten werden door eenige vogels, voornamentlyk de Vleer-muyzen gegeten, en in de boven gezaayt, daar ze dan zeer weeldrig en haastig opschieten tot booge boomen, die de Amboinzen by haare buyzen dulden, om 't gerief, datze van de bladeren hebben.

Naam. In 't Latyn Samama, gelyk 't ook in 't Amboinsch biet, zynde my geen andere naam bekend.

Plaats. Hy wast in alle de Amboinsche Eilanden, zo wel in 't gebergte, als op de vlakke, over al in de digte boschen.

Gebruik. Dit hout wert meest gebruykt om planken daar van te zagen, die men tot de gebouwen gebruykt, en onze timmerlieden Baye-planken noemen, zo wel als die van Sickingia, van dewelke men ze ook qualyk kan onderscheiden, dog die van Samama zyn bleek geelder, bayriger, en grofdradiger, dan die van Sickingia, ook verre zo goet en durabel met. Van Sickingia 't manneken zyn ze nog ligter te onderscheiden, vermits 't zelve veel rooder is, en in 't vuur zeer knerst. De timmerlieden behoorden dan deze houten ter degen te leren kennen, en 't Samama-hout aan geene publieke of groote gebouwen te gebruyken, inzonderheit daar men veel met water spoelt, om dat 't zo ligt vergaat, maar tot ligte schotten, en in plaatsen daar 't droog staat, kan 't nog eenigzints duuren, zynde de houdzagers daarom zo graag, deze boomen tot planken te zagen, om datze schoon, regt, en dik zyn, niet svaar om te handelen, en de zaage ligt aanneemen, gelyke diergelyke houten meer nemen, daarze meer op de gemakkebyheid, dan op de deugden van 't hout zien.

De schorffe des booms wert van zommige Tiffadoors in de versche Sagueer gedaan, doch maar by gebrek van ander Oebat, dewelke daar van rood, en 't zamentrekkende, maar geenzints bitter wert. De zelfde werd ook tot Oebat Papeda gebruykt, als menze te vooren in water kookt, waar mede men de Papeda toebereyd. De schorffe des stams, met die van Bintangor Laut, en die van Yzerhout, werden tot decoctie gebruykt, die men maakt tegens de witte vloet der vrouwen, want het zet sterkelyk af de kalkachtige materie, en slopt met eene. De Amboinzen gebruyken deze bladeren tot haare tafelborden en servetten, inzonderheit op publyke maaltyden, daar mende gebeele tafel bedekt ziet met deze bladeren, als ook met die van Soccum, en daarom leydenze deze boomen by haare buyzen, om datze zo een gerieflyken buisraad daar van hebben.

In het Aanhangel van Rumphius wert dit 'er bygedaan.

Den boom in Horto Malab. part. 3. Fig. 33. Katou Tsjaka, in 't Duitfch Morgenster genaamt, kan men zo wel tot deze Samama als tot de beyde Bancals in 't 5 boek beschreven, brengen. In 't Portugees Jaqua Falsa.

De negentiende Plaat

Vertoont een Tak van een Boom, die de Samama genaamt wert.

Alwaar Lett. A. deszelfs vrucht in grooter gedaante aanwyft.

AANMERKING.

De Samama-Boom wert by Valent. p. 221. mede ter loops beschreven, en op de Plaat onder No. LVI. verbeeldt. en de Katou Tsjaka van de Hortus Malab. wert van Plukn. in zyn Almag. op pag. 203. genaamt Oost-Indische Boom met bloemen en vruchten in een bol by een vergadert.

E 3

XV.